

A CSALÁDI PÓTLÉK ÉS A GYERMEKEKRE FORDÍTOTT KIADÁSOK*

DR. BARANYAI ISTVÁN

Magyarországon 1912-től 1945-ig a gyermekek eltartásához–neveléséhez intézményesen nyújtott családi pótlékban csak a közalkalmazottak családjai részesültek. Ezt követően, 1946-tól a társadalombiztosításban érintett valamennyi gyermekes család részére folyósítottak szerény összegű pótlékot. A következő évtizedekben időnként egyrészt bővítették vagy szűkítették a pótlékra jogosultak körét, másrészt növelték a pótlékok fajlagos összegeit. Tanulmányunk e folyamat ismertetésével, valamint azzal foglalkozik, hogyan alakult a pótlék fajlagos összege az átlagos keresetekhez és a nyugdíjakhoz képest, hogyan változott reálértéke, valamint hogy a nevelési–képzési költségekből mekkora részt vállalt a társadalom a rendszerváltozás előtt és után, továbbá mekkora hányada terhelte a szülőket.

A kezdetektől a hatvanas évek végéig

Az 1912 és 1945 közötti időszakban a közalkalmazottak közül a tisztviselők magasabb összegű pótlékot kaptak, mint az ún. „kezelők, altisztek és a segédszemélyzet”. A jogosultság feltételei között is különbségek voltak: a tisztviselők továbbtanuló gyermekei 24 éves korig részesültek pótlékban, a többiek részére általánosan a gyermekek 16 éves koráig folyósították a pótlékot, a továbbtanulók tekintetében pedig csak kiváló tanulmányi eredmény elérése esetén. A fővárosban – ahol a legtöbb közalkalmazott élt – 1928-ban (erről az évről vannak adatok) a 27,7 ezer közalkalmazottból 16,0 ezren kaptak pótlékot: 6,5 ezer fő egy, 4,4 ezer fő kettő, 3,3 ezer fő három, 1,8 ezer személy pedig négy- vagy több gyermek után.¹

A második világháború befejezéséig – a közalkalmazottakon kívül – csak a 20 főnél többet foglalkoztató ipari üzemekben dolgozók juthattak az ún. szakmai családpénztárak

* A tanulmány a T 022229 számú OTKA-támogatással készült. Az adatok forrása általában: A lakosság jövedelmeinek alakulása, 1950–1980. (A hosszú távú tervmunkák keretében készült munkaanyag.) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1977. 40, 77, 87 old.; Statisztikai évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1945–1950, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985–1996; Statisztikai zsebkönyv. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1988–1990, 1997; Statisztikai évkönyv. Budapest. 1995, 1996; Országos Egészségbiztosítási Pénztár.; Statisztikai Jelentések. Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóság. Budapest. 1981–1985, 1989. Az ezektől eltérő forrásokat külön feltüntettem.

¹ Dr. Illyefalvi I. Lajos: A főváros polgári népességének szociális és gazdasági viszonyai. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1935. 926 old.

révén szerény összegű pótlékhoz. E pénztárhoz tartozók száma azonban kicsi volt, ezért pótlékban is csak nagyon kevesen részesültek.

A második világháború után a példátlan méretű inflációt követően a stabil pénz (forint) 1946 augusztusi bevezetésével egyidejűleg a társadalombiztosításban érintett valamennyi munkavállaló, illetve gyermekes dolgozó családja részesült szerény összegű családi pótlékban. A pótlékok fajlagos összegei a gyermekek számától függően csak kismértékben különböztek, de társadalmi–gazdasági rétegek szerint egységesek voltak. Azonos volt a jogosultság feltételeinek korhatára is, amely általánosan 16, továbbtanulás esetén pedig 18 év volt. Az 1946-ban bevezetett pótlékok összegeit a gazdasági helyzet javulásával 1947-ben és 1948-ban is emelték. Három évvel később – az előzőkétől eltérő okok miatt – ismét növelték a pótlékokat, ezt követően pedig 1953-ban került sor az újabb emelésre.

1. tábla

A családi pótlék havi összegei 1938-ban, illetve 1948 és 1953 között az alkalmazásban állóknál

Gyermekszám	1938-ban (pengő)*	1948-tól	1951. XI. 1-től	1953. III. 1-től
		forint		
Egy	18	18	30	30**
Kettő	36	40	75	75
Három	54	66	135	180
Négy	78	96	210	260
Öt	102	130	300	350
6 és több***	21,00–22,20	28,00–35,60	67,50–97,50	75,00–97,50

* Tisztviselők pótlékai.

** Ha az anya a gyermek eltartója.

*** Egy gyermekre számítva.

Forrás: A családi pótlék és a gyermekekkel kapcsolatos kiadások. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1959. 13 old.

Az 1. tábla adatai szerint a fajlagos pótlékok összegei a gyermekek számától függően 1938-ban csak kismértékben különböztek, majd 1948-tól, de főleg 1951-től és 1953-tól is a sokgyermekesek pótlékait rendre sokkal jobban növelték, mint az egy- és kétgyermekesekét. Sőt, 1953-ban a „házas pár egy gyermekkel” típusúak pótlékát megszüntették, a kétgyermekesekét pedig akkor egyáltalán nem emelték. Jellemző a folyamatra, hogy amíg a fajlagos pótlékok összegei között 1938-ban maximum 23 százalékos volt a különbség, addig ez 1948-ban a kétszeresére, 1951-ben és 1953-ban pedig már több mint háromszorosára emelkedett. Az 1. tábla adataival összefüggésben szükséges megjegyezni, hogy bár 1951. novembertől eléggé jelentősen emelték a pótlékokat, ugyanakkor azonban az 1951. decemberi „ár- és bérrendezés” elnevezésű széles körű kormányintézkedések következményeként a fogyasztói árszínvonal 1951-ről 1952-re 40 százalékkal emelkedett, miközben a reálbér 9, a reáljövedelem 7 százalékkal csökkent.

Az 1953-tól a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tagjai is részesültek családi pótlékban, amennyiben családjukban három vagy több 10 éven aluli gyermek volt, és meghatározott mennyiségű munkát végeztek a szövetkezetben. Ezeknél a korhatár mellett a családi pótlék összege is alacsonyabb volt az alkalmazásban állóknál. (Ez az intézkedés akkor 9-10 ezer mezőgazdasági termelőszövetkezeti családot érintett.)

A Központi Statisztikai Hivatal 1958-ban vizsgálta a családi pótlékok és a gyermekekkel kapcsolatos kiadások közötti arányokat. Ezek szerint a fajlagos pótlékok gyermekszámtól függő erősen progresszív összegeiből és ezzel ellentétesen, a gyermekek számával csökkenő fajlagos kiadások összegeiből következően a családi pótlékok által fedezett kiadások hányada a gyermekek számával párhuzamosan jelentősen és fokozatosan emelkedő: két gyermek esetén csak 8,7, de például öt gyermeknél 22,6 százalék volt. Ezzel együtt a 2. tábla adataiból is egyértelműen kitűnik a sokgyermekes családok hátrányos anyagi helyzete.

2. tábla

A 0-14 éves gyermekekkel kapcsolatos kiadások és családi pótlékok az alkalmazásban állóknál 1957-ben

Gyermekszám	A pótlékra jogosult gyermekre fordított havi kiadás (forint)	Családi pótlék		A pótlék által nem fedezett kiadás (forint)
		havi összege (forint)	a kiadás százalékában	
Egy*	500	–	–	500
Kettő	860	75	8,7	785
Három	1170	180	15,4	990
Négy	1400	260	18,6	1140
Öt	1550	350	22,6	1200

*„Anyá egy gyermekkel” típusúak nélkül (ezek 30 forint összegű pótlékot kaptak).

Az 1953. évi pótlékemelés követően a járandóságok összegei hat-hét éven át változatlanok maradtak, kivéve a kétgyermekesek pótlékát, amelyet (havi 75 forint) 13 éven át, 1951 óta 1964-ig nem növeltek.

Az alkalmazásban állókra vonatkozóan 1959-ben differenciáltan oly módon emelték a három- és többgyermekesek pótlékait, hogy azok fajlagos összegei a gyermekek számától függetlenül azonosává váltak. Emellett az „anya egy vagy több gyermekkel” típusú családok pótlékait a háromszorosára növelték. A mezőgazdasági szövetkezeti tagok esetében a (három vagy több 10 éven aluli gyermek utáni) pótlékokat a mezőgazdaság tömeges méretű kollektivizálásának időszakában, 1960-ban emelték. (Lásd a 3. táblát.)

A legközelebbi pótlékemelésre az alkalmazásban állók körében 1965-ben (majd 1966-ban), a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagoknál pedig 1966-ban került sor. Ezek során 13 év elteltével a kétgyermekesek pótlékát is növelték, továbbá a mezőgazdaságiak esetében egyrészt 10-ről 14 évre módosították a jogosultság korhatárát, másrészt 1966-tól a kétgyermekesek, valamint „anya gyermekkel (gyermekkel)” típusú szövetkezeti családok is részesültek pótlékban. Ezután a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok családjainak pótlékait 1968-ban is emelték, de változatlanul alacsonyabb ellátmányt kaptak, mint az alkalmazásban állók, ugyanakkor a jogosultság feltételeiben lévő különbséget megszüntették.

A következő pótlékemelésre 1972-ben került sor. Közben azonban 1967 végén bevezették a gyermekgondozási segély (gyes) rendszerét. Ennek során az anya a gyermek otthoni nevelése-ápolása mellett a gyermek hároméves koráig fix összegű rendszeres havi segélyben részesült, amely a gyermek születése előtti – korábbi – keresetét részben pótolta. Jellemző, hogy például 1970-ben már 155 ezren éltek e lehetőséggel, és összesen

1191 millió forint segélyt kaptak, amely az 1970-ben kifizetett összes családi pótlék (2826 millió forint) 42 százalékának felelt meg. Ebben az évben a segély fejenkénti havi átlagos összege 640 forint, az átlagos nettó kereset 29 százaléka volt.

3. tábla

*A családi pótlék havi összegei 1953 és 1970 között
(forint)*

A pótlékok emelésének éve	Egyedülálló anya*		Családok		
	egy	két	két	három	négy vagy több**
	gyermekkel				
	Alkalmazásban állóknál***				
1953	30	75	75	180	65–98
1959	90	240	75	360	120
1965	90	240	200	360	120
1966	140	340	300	510	170
	Mezőgazdasági termelősövetkezeti tagoknál				
1953	–	–	–	144	52–80
1960	–	–	0150	210	70
1966	70	140	140	210	70
1968	120	240	200	360	120

* 1968-tól egyedülálló szülő.

** Gyermekenkénti összegek.

*** A nem mezőgazdasági szövetkezeti tagok jogosultsága kezdetektől azonos volt az alkalmazásban állókéval.

Az 1950 és 1970 közötti időszakban igen jelentősen gyarapodott a pótlékban részesült családok és még inkább a gyermekek száma. (A 0-18 éves gyermekek 55 százaléka részesült 1970-ben pótlékban.) Ebben a már említett tényezőkön kívül az is szerepet játszott, hogy arányaiban is egyre több lett a középfokú tanintézetben tanulók száma. (Lásd a 4. táblát.) Mindezek ellenére a családi pótléokra fordított összegek még 1970-ben sem érték el a bruttó hazai termék (GDP) 1 százalékát, a pótlék fajlagos összege pedig 1950-ben az átlagos nettó kereset 4 százaléka és 1970-ben is csak 7 százaléka volt.

4. tábla

A családi pótlékkal kapcsolatos főbb adatok 1950 és 1970 között

Év	Pótlékban részesült		A pótlék összege			Élveszületések száma (ezer fő)
	családok	gyermekek	millió forint	egy pótlékra jogosult gyermekre számítva		
				forint/hó	százalék*	
	száma (ezer)					
1950	595	1095	303	23	4	196
1955	467	1210	772	53	5	210
1960	577	1422	1391	84	5	146
1965	612	1447	1560	90	5	133
1970	731	1597	2810	147	7	152

* A nettó kereset százalékában.

Figyelemre méltó, hogy a legtöbb gyermek az ötvenes években, 1950 és 1956 között született, amikor a családi pótlék összege nagyon alacsony volt, ugyanakkor szigorú abortusztörvény volt érvényben. Ennek megszüntetése után jelentősen csökkent a születések száma, amihez a női foglalkoztatottság bővülése, az iskolázottság folyamatos javulása és például a városi lakáshiány is hozzájárult.

A 4. táblában közölt adatokkal kapcsolatosan meg kell említeni, hogy a fogyasztói ár-színvonal 1950 és 1970 között 73 százalékkal emelkedett. (Ebből az említett 1952. évi emelkedés 40 százalékos volt.) Ezt figyelembe véve az egy gyermekre számított pótlék reálértéke 1950-ről 1970-re a 3,7-szeresére emelkedett. Ennek megítélése azonban nem vonatkoztatható el az 1950. évi nagyon alacsony összegű pótlékoktól. Korábbi számítások szerint a pótlékokra jogosult gyermekekre fordított 1970. évi kiadásoknak a kétgyermekes családokban 13, a három- és többgyermekeseknél 18 százalékát fedezte a családi pótlék.

Az 1971 és 1990 közötti időszak

Az 1968-ban bevezetett új gazdaságirányítási rendszer és az azt megelőző években hozott kormányintézkedések eredményeként csaknem egy évtizeden át a korábbinál lényegesen gyorsabbá vált a gazdasági növekedés. Ez lehetőséget teremtett a gyges rendszerének bevezetésére, a családi pótlék rendszerének továbbfejlesztésére és a pótlékok összegeinek növelésére.

5. tábla

A családi pótlék havi összegei 1972 és 1976 között

A pótlék emelésének		Egy szülő		Családok		
		egy	két	egy*	két	három vagy több**
éve	család kategóriája	gyermekkel (forint)				
1972	alkalmazásban álló mezőgazdasági termelő- szövetkezeti tag	240	540	150	300	270
1973	alkalmazásban álló mezőgazdasági termelő- szövetkezeti tag	220	440	100	200	220
1974	alkalmazásban álló mezőgazdasági termelő- szövetkezeti tag	290	640	200	400	320
1975	általános	270	540	150	300	270
1976	általános	300	640	300	600	320
		360	760	360	720	380

* Csak amelyekben korábban két (vagy több) gyermek után kaptak pótlékot.

** Egy gyermekre számítva.

Az 1972 és 1976 közötti időszakban minden egyes évben sor került a pótlékok emelésére. (Lásd az 5. táblát.) Ezen belül 1972-ben igen jelentősen növelték a pótlékok összegeit, továbbá ettől kezdve azok a házaspáros családok is kaptak egy gyermek után

pótlékot, amelyeknek korábban két (vagy több) gyermek után járt pótlék, de a második (és a többi) gyermek után a korhatár elérése miatt már nem voltak jogosultak pótléokra. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben dolgozók családjainak pótléka pedig egyre inkább közeledve az alkalmazásban állókéhoz, 1975. július 1-jével elérte azt, így a két réteg pótlékai azonossá váltak.

A legközelebbi pótlékemelésre 1979. júliusban került sor, majd 1980 és 1990 között három év (1981, 1982, 1986) kivételével minden évben növelték a pótlékok összegeit (lásd a 6. táblát), sőt 1988-ban és 1989-ben két-két alkalommal, 1990-ben pedig három esetben is sor került pótlékemelésre. (1988-tól kétszámjegyűvé vált az inflációs ráta.) Az emelések az 1980. és 1983. évek kivételével minden egyes pótlékra vonatkoztak.

A pótlékra jogosultak körét a „házaspár egy gyermekkel” típusú családokkal bővítették: 1983-ban a gyermek 6 éves koráig, 1990-től ezen felül is. Az önálló foglalkozásúakra (kisiparosok, kiskereskedők stb.) 1982-ben terjesztették ki a családi pótlékra vonatkozó jogosultságot.

6. tábla

*A családi pótlék egy gyermekre számított havi összegei 1979 és 1990 között
(forint)*

A pótlék emelésének időpontja	Családok egy gyermekkel (1990. márciusig 6 éves korig)	Egy szülő egy gyermekkel, családok egy* és két gyermekkel	Egy szülő két gyermekkel, családok három- és több gyermekkel
1979. VII. 1.	–	490	510
1980. VII. 1.	–	490	660
1983. VII. 1.	300	600	660
1984. I. 1.	370	670	730
1985. I. 1.	410	710	840
1987. VIII. 1.	520	820	950
1988. I. 1.	920	1220	1350
VIII. 1.	1020	1320	1450
1989. I. 1.	1320	1620	1750
VIII. 1.	1470	1770	1900
1990. I. 1.	1770	2070	2200
IX. 1.	1870	2170	2300
XI. 1.	1970	2270	2400

* Ezek korábban két (vagy több) gyermek után kaptak pótlékot.

A személyi jövedelemadó 1988. évi bevezetésével egyidejűleg a családi pótlékra jogosultak közül 1988-ban, 1989-ben és 1990-ben a három- és többgyermekesek, 1989-ben és 1990-ben pedig még az „egy szülő kétgyermekes” típusúak is gyermekenként havi 1000 forintos összeggel csökkenthették az adóalapjukat (adózás előtti jövedelmüket).

Az 1970 és 1990 közötti két évtizedben a pótlékban részesült családok száma mintegy megkétszereződött, a gyermekeké pedig több mint másfélszeresére emelkedett. Ebben, a már említettekén kívül ezúttal is számottevő szerepet játszott a középfokon tanulók számának, illetve arányának folyamatos emelkedése. A pótlékban részesült 0-18 évesek aránya az 1970. évi 55-ről 1980-ra 73, 1990-re pedig 91 százalékra emelkedett. Mindezek és az 5., illetve a 6. táblában ismertetett gyakori és esetenkénti nagymértékű pótlékemelések

következtében a családi pótlékre kifizetett összegek – mint a 7. tábla adatai mutatják – folyamatosan és ugrásszerűen emelkedtek.

7. tábla

A családi pótlékkal kapcsolatos főbb adatok változása 1970 és 1990 között

Év	Pótlékban részesült		A pótlék összege	
	családok	gyermek	milliárd forint	egy gyermekre (forint/hó)
	száma (ezer)			
1970	731	1597	2,8	147
1975	905	1773	6,4	302
1980	1113	2095	13,6	539
1985	1363	2350	21,3	757
1986	1360	2339	21,5	765
1987	1357	2320	23,2	833
1988	1357	2330	37,0	1323
1989	1368	2346	52,8	1876
1990	1514	2498	64,3	2145

E két évtized során azonban az infláció igen nagymértékű volt, ezért a pótlékok reálértékének alakulását is indokolt áttekinteni. A fogyasztói árindex az 1970 és 1985 közötti másfél évtized alatt a 2,16-szorosára, az 1985 és 1990 közötti öt év alatt pedig további kétszeresére, összességében a két évtized alatt a 4,3-szeresére emelkedett. Ennél lényegesen jobban emelkedett mind az egy gyermekre számított, mind a kifizetett pótlékok összege, vagyis a gyermeknevelés költségeihez – reálértéken számítva is – többnyire folyamatosan egyre többet fordított az állam. A pótlék reálértéke ez ideig 1989-ben volt a legmagasabb, 1990-ben már elkezdődött a pótlékok reálértékének jelentősebb mértékű csökkenése. Ennek ellenére az egy gyermekre számított családi pótlék 1990. évi reálértéke 42 százalékkal volt magasabb az 1985. évinél és 3,37-szorososa volt az 1970. évinek.

8. tábla

A családi pótlék reálértékének alakulása 1970 és 1990 között

Év	Fogyasztói árindex	A családi pótlék reálértéke	
		egy gyermekre	teljes összeg
Az 1970. évi százalékában			
1970	100,0	100,0	100,0
1975	114,6	178,1	198,4
1980	155,4	234,4	308,8
1985	216,0	236,8	349,6
1986	227,4	227,3	334,0
1987	247,0	227,9	332,1
1988	285,3	313,3	458,9
1989	333,8	379,7	559,9
1990	430,3	336,8	528,8
Az 1985. évi százalékában			
1990	199,2	142,2	151,3

A pótlékban részesültek számának ismertett emelkedéséből következően az összes kifizetett pótlék reálértéke a fajlagosan számítottnál is sokkal jobban, 20 év alatt az 5,3-szeresére növekedett. (Lásd a 8. táblát.)

Érdekes képet nyerünk a pótlékok reálértékének emelkedéséről, ha azt a gazdasági növekedés, a reálbérek és a nyugdíjak–járadékok reálértékének alakulásával összefüggésben tekintjük át. (Lásd a 9. táblát.) Ezt megelőzően azonban meg kell jegyezni, hogy az 1973-1974-től kezdődő világgazdasági árobbanással összefüggésben külkereskedelmi cserearányaink példátlan mértékben romlottak. A cserearány-mutató – a kiviteli és a behozatali árindex hányadosa – az 1970. évihez képest 1973-ra 0,966-re, 1975-re 0,831-re, 1980-ra 0,803-re, 1985-re pedig már 0,736-re csökkent. A nagyon megdrágult importot nem tudta a magyar gazdaság fokozatos exportnöveléssel megfelelően ellentételezni, mert egyrészt a felvett hitelek nagyobbik részét nem a részben elavult termelési szerkezet átalakítására fordították, másrészt a belföldi fogyasztás ezúttal indokolt mérséklésére csak nagy késéssel került sor, holott a fogyasztás változatlan növekedése az import gyors ütemű növelését igényelte. Mindezek miatt a gazdasági problémák egyre erősödtek: a növekedési ütem erőteljesen csökkent, az ország eladósodott. Ezzel egyidejűleg, 1975 után, a reálbérek növekedése előbb minimálissá vált, majd csökkentek a bérek. A nyugdíjak–járadékok, de főleg a családi pótlékok fajlagos átlagos összegének reálértéke 1970 és 1975 között kiemelkedően, 1975 és 1980 között pedig még mindig igen jelentősen emelkedett. Az ezt követő öt évben a nyugdíjak–járadékok reálértéke kismértékben nőtt, a családi pótlék stagnált, majd 1986 és 1990 között a GDP stagnálása és az adósságállomány jelentős növekedése mellett a családi pótlék reálértéke kiemelkedően nagy mértékben, évi átlagban 7,3 százalékkal emelkedett, miközben a nyugdíjak reálértéke stagnált, a reálbér pedig tovább csökkent.

9. tábla

A termelés és a jövedelmek alakulása 1970 és 1990 között

Időszak	Bruttó hazai termék (GDP)	Munkások és alkalmazottak reálbérének	Nyugdíjak–járadékok	Családi pótlék
			fajlagos átlagos összege reálértékének	
évi átlagos növekedése, csökkenése (százalék)				
1971–1975	6,1	3,3	7,8	12,2
1976–1980	3,2	0,8	5,6	5,7
1981–1985	1,8	-0,8	1,2	0,2
1986–1990	0,2	-1,6	0,1	7,3

Az egy gyermekre számított pótlék átlagos összege 1970-ben a nettó átlagkereset 7 százaléka, az átlagos nyugdíjjáradéknak pedig 19 százaléka volt; ezek az arányok 1980-ra 14 és 24 százalékra, 1990-re pedig 21, illetve 32 százalékra emelkedtek, vagyis a családi pótlék relatív aránya is igen látványosan, nagymértékben javult.

Az 1971 és 1980 közötti évtizedben 1681 ezer gyermek született, a következő évtizedben pedig ennél közel 400 ezerrel (24 százalékkal) kevesebb. E csökkenés alapvető oka: az 1951 és 1960 közötti években született (és 1951 és 1956 között kiemelkedően nagy létszámú, évi 186-223 ezer születés) korosztályok túlnyomórészt a hetvenes évti-

zedben váltak szülőképes korúvá. Az ezt követő tíz évben született korosztályok létszáma ennél 23 százalékkal (423 ezer fővel) alacsonyabb volt, ezért a nyolcvanas években a születések száma a hetvenes évekéhez képest szükségszerűen csökkent. (Az 1971 és 1980 és az 1951 és 1960 közötti évtizedekben születettek aránya 0,91, ugyanakkora, mint az 1981 és 1990 és az 1961 és 1970 közötti évtizedekben születetteké.) Ettől függetlenül a születések számának csökkenése feltehetőleg hozzájárult a családi pótlék 1986 és 1990 közötti jelentős emeléséhez, aminek gazdasági feltételei akkor nem voltak adottak.

Az 1985. évben a gyēs mellett bevezették a gyermekgondozási díj (gyed) rendszerét, amelynek keretében a gyestől eltérően nem fix összegű havi segélyt, hanem a korábbi kereset nagyságától függő díjat kaphattak a kismamák. A gyed fajlagos összege 1985-ben 75 százalékkal, 1990-ben 57 százalékkal volt magasabb a gyēs összegénél.

Mindezek mellett a lakásépítés és -vásárlás széles körű és nagyarányú támogatása (építőanyagárak dotációja, hitelek alacsony kamatai stb.) segítette a gyermekes családokat. Az 1971 és 1990 közötti 20 év alatt több mint másfélmillió lakás épült.

Az 1990 utáni időszak

A családi pótlékokat 1991 és 1993 között minden évben, sőt 1993-ban kétszer is növelték. (Lásd a 10. táblát.) Ezután két éven át nem került sor pótlékemelésre, bár 1988-tól kétszámjegyűvé vált az infláció. 1994 májusában azonban az 1993. évvel megegyező havi pótlékon felül egyszeri kiegészítést kaptak az olyan családok, amelyekben az egy főre jutó jövedelem nem haladta meg a nyugdíjminimum kétszeresét. E célra 7,2 milliárd forintot fordítottak, ami a családi pótlék éves összegének 7 százaléka volt. A gyermekek kora szerint differenciált (nagyobb gyermekek többet kaptak, mint a kisebbek) kiegészítést önbevalláson alapuló igénylésre folyósították az erre jogosult családoknak.

A következő igen lényeges változásra 1996. májusban került sor. Ettől kezdve csak a három- és többgyermekesek kapnak alanyi jogon továbbra is pótlékot, az egy- és kétgyermekesek közül pedig a „rászorultsági elv” alapján csak meghatározott jövedelmi színvonalig jár pótlék. Az egy- és kétgyermekesek közül 1996. májustól csak a nagyon alacsony jövedelműek kaptak az 1993. évvel névlegesen megegyező összegű pótlékot, az ennél magasabb jövedelemmel rendelkezők pedig annál lényegesen kevesebbet, ugyanakkor a magas, illetve relatíve magas jövedelműek pótlékát megszüntették. Ezekkel az intézkedésekkel egyidejűleg határozat született a gyed fokozatos megszüntetéséről, a gyest pedig csak meghatározott családi jövedelmi színvonalig lehet igénybe venni.

A pótlékok összegeit 1997. májusban, majd 1998. májusban emelték és az infláció miatt módosították azokat a jövedelmi sávokat, illetve határokat, ameddig differenciált összegű családi pótlékot igényelhetek és kaphattak az egy- és kétgyermekes családok.

Az egy- és kétgyermekeseknél 1996. májusban bevezetett, a jövedelem nagyságától függő pótlékrendszerrel kapcsolatosan megjegyzendő: egyrészt a nem legális jövedelmek nagy aránya, az adórendszer stb. miatt az önkéntes bevalláson alapuló családi jövedelmek az esetek igen jelentős részében alacsonyabbak a ténylegesnél, másrészt az adóbevallási előírások (a családi pótlék igényléséhez ezt kellett alapul venni) szerint egyes jövedelmi tételeket eleve figyelmen kívül kell hagyni (például a mezőgazdasági kisüzemi jövedelmek igen nagy részét). Ezek miatt 1996. májusban az előre számítottnál jóval kevesebb család és gyermek maradt ki a családi pótlékra jogosultak köréből.

10. tábla

A családi pótlék havi összegeinek alakulása 1991 és 1998 között

A pótlék emelésének időpontja	Egy szülő		Családok			Tartósan beteg**
	egy	két	egy*	két	három vagy több**	
1991. január	2 570	5 800	2 170	5 140	2 900	3 900
1992. január	2 820	6 500	2 370	5 640	3 250	4 350
1992. szeptember	3 100	7 200	2 600	6 200	3 600	4 950
1993. január	3 250	7 500	2 750	6 500	3 750	5 100
1996. május: alanyi jogon fejenkénti havi jövedelem (forint):					3 750	5 100
–18 000	3 250	7 500	2 750	6 500		
18 000–18 750	2 300	5 400	2 000	4 600		
18 750–21 000	1 300	3 000	1 100	2 600		
1997. május: alanyi jogon fejenkénti havi jövedelem (forint):					5 200	6 600
–21 200	4 000	9 600	3 400	8 400		
21 200–23 000	2 000	4 800	1 700	4 200		
1998. május: alanyi jogon fejenkénti havi jövedelem (forint):					5 900	7 500
–24 000	4 500	10 800	3 800	9 400		
24 000–26 000	2 250	5 400	1 900	4 700		

* Akik korábban két vagy több gyermek után kaptak pótlékot.

** Egy gyermekre számítva.

A teljességhez tartozik, hogy 1988 és 1992 között a gyermekek után az adóalapot, 1993 és 1994-ben pedig az adót lehetett csökkenteni a következők szerint: az 1988. és 1990. évi szabályozás után 1991-ben a három- és többgyermekes (valamint az egy szülő kétgyermekes típusú) családokon kívül a többi család 6 éven aluli gyermekei után is csökkenteni lehetett az adóalapot gyermekenként havi 1300 forinttal. Ezt a szabályozást 1992-ben úgy módosították, hogy minden egyes családi pótlékra jogosult gyermek után lehetett havi 1300 forinttal csökkenteni az adóalapot. Az adóalap-csökkentő szabályozás a magasabb keresetű, illetve jövedelmű szülőknek nagyobb összegű adómérséklést jelentett, mint az alacsony jövedelműeknek, mivel a személyi jövedelemadó közismerten erőteljesen progresszív. Feltehetőleg ezért vezették be 1993-ban az adóalap-csökkentés helyett az adócsökkentést. Ennek mértéke egy és két gyermek esetén gyermekenként havi 300-300 forint, három és több gyermeknél pedig 400 forint volt. Ezeket az összegeket 1994-ben 400, illetve 600 forintra emelték, amelyek a havonta folyósított családi pótlékon felül az egy- és kétgyermekeseknél 12-14 százalékos, a három- és többgyermekeseknél pedig 16 százalékos többletet jelentettek. A gyermekek utáni adókedvezményt 1995-től megszüntették.

A kilencvenes években a pótlékban részesültek köre a már említettek szerint 1996 májusától a magas (illetve relatíve magas) jövedelmű egy- és kétgyermekesek számával

csökkent, ugyanakkor sokkal kisebb arányban emelkedett az olyanokéval, amelyekben a gyermek középfokú tanulmányait 18 éves koráig nem fejezte be. Ezek – ellentétben a korábbi 18 évvel – a gyermek 20 éves koráig kaphatnak pótlékot, amennyiben az egy főre jutó családi jövedelem (a három- és többgyermekesek kivételével) nem éri el a jogosultság feltételeként meghatározott összeget. Mindezek eredményeként, továbbá a gyermekek számának igen jelentős csökkenése miatt számottevően, 7 év alatt 18, illetve 15 százalékkal csökkent a családi pótlékban részesült családok, illetve gyermekek száma.

Az 1993 és 1997 között – eltekintve az 1994. évi egyszeri 7,2 milliárdos kiegészítéstől – évente 95,0-105,3 milliárd forint közötti összeget fordítottak családi pótléokra.

11. tábla

A pótlékban részesültek és a pótlékok összege

Év	Pótlékban részesült		Pótlékok összege	
	családok	gyermekek	milliárd forint	egy gyermekre (forint/hó)
	száma (ezer)			
1990	1514	2498	64,3	2145
1991	1545*	2535*	82,1	2699
1992	1537	2509	92,0	3051
1993	1503	2444	103,0	3512
1994	1502	2432	110,2**	3776
1995	1430	2354	100,2	3547
1996	1310	2186	95,0	3622
1997	1239	2114	105,3	4151

* A növekedés oka: a „háaspár egy gyermekkel” típusú családok 1990. I. negyedévében csak a gyermek 6 éves koráig kaptak pótlékot, ezt követően pedig a 6 éven felüliek után is.

** Az egyszeri kiegészítéssel együtt.

Az 1991 és 1997 közötti hét évben körülbelül 11 százalékkal kevesebb gyermek született, mint tíz évvel korábban. Ebben minden bizonnyal szerepe volt az anyagi viszonyok igen széles rétegeket érintő romlásának, a munkanélküliség kialakulásának és a fiatalok kedvezőtlenebb lakáshoz jutásának is.

A pótlékok alakulásának megítéléséhez ezúttal különösen indokolt áttekinteni a bruttó hazai termék (GDP), a lakossági fogyasztás, az infláció, valamint a keresetek és a nyugdíjak–járadékok alakulását. A bruttó hazai termék az 1990 és 1993 közötti négy évben jelentős mértékben visszaesett: 1993-ban mindössze 81 százaléka volt az 1989. éviének. Ezután nem egyenletes növekedés következett be, azonban ezzel együtt az 1997. évi GDP még körülbelül 10 százalékkal alacsonyabb volt az 1989. évinél. A GDP 19 százalékos visszaesése mellett a háztartások fogyasztása ennél sokkal kisebb mértékben, 7 százalékkal csökkent 1989-ről 1993-ra. Részben ezért is, de döntően a piacgazdaság kiépítésével, illetve a szabad árrendszerre való áttéréssel összefüggésben, a fogyasztói ár-színvonal az elmúlt nyolc évben évi 18-35 százalék közötti mértékben emelkedett.

A kilencvenes években – két évet kivéve – a foglalkoztatottak átlagos nominális nettó keresete a fogyasztói ár-színvonalnál számottevően kisebb mértékben emelkedett, s így a reálkereset csökkent. (Lásd a 12. táblát.) Ugyanez fokozottabb mértékben az átlagos nyugdíjak alakulására is vonatkozik. Ezeknél azonban lényegesen nagyobb mértékben

csökkent a családi pótlék reálértéke, mely – a GDP stagnálása mellett az 1986 és 1989 közötti években – kiemelkedően gyors ütemben nőtt, amit 1990-től példátlan méretű csökkenés követett: az 1997. évi fajlagos pótlékok reálértéke az 1990. évinek 43 százaléka, az eddigi legmagasabb 1989. évinek pedig mindössze 38 százaléka volt. Különösen nagy mértékű (27 százalékos) volt a csökkenés 1995-ben, amikor még a családi pótlék fajlagos nominális összege is alacsonyabb volt az előző évinél.

12. tábla

A keresetek, a nyugdíjak–járadékok, a családi pótlékok reálértékének és az árszínvonal alakulása

Év	A foglalkoztatottak átlagos reálbére	Az átlagos nyugdíjak–járadékok reálértéke*	Az egy gyermekre számított pótlék reálértéke	A fogyasztói árszínvonal
	Az előző évi százalékában			
1990	96,3	97,5	88,7	128,9
1991	93,0	92,4	93,2	135,0
1992	98,6	95,0	91,9	123,0
1993	96,1	96,3	94,0	122,5
1994	107,2	102,2	90,5	118,8
1995	87,8	89,5	73,2	128,2
1996	95,0	91,6	82,8	123,3
1997	105,6	100,3	96,8	118,3
1997. az 1989. évi százalékában	80,2	69,3	38,1	585,8
az 1990. évi százalékában	83,2	71,0	43,0	454,5

* A változásban a be- és kilépők arányának és nyugdíjának alakulása is szerepet játszik. A kilencvenes évek elején a nyugdíjazási feltételek módosítása miatt az új nyugdíjasok (belépők) nyugdíja a régiekénél alacsonyabbá vált, míg korábban ennek ellenkezője volt megfigyelhető. A kilépők (elhalálozottak) nyugdíja mindvégig alacsonyabb volt az átlagosnál.

Az egy gyermekre számított családi pótlék 1989-ben 23 százaléka volt az alkalmazásban állók nettó átlagkeresetének és 35 százaléka az átlagos nyugdíjjáradék összegének; 1997-re ezek az arányok 19, illetve 11 százalékra csökkentek. (Még kedvezőtlenebb lenne a változás, ha a vállalkozói jövedelmeket és a nem legális jövedelmeket is hozzászámítanánk a keresetekhez.)

Az 1998. évben az átlagos keresetek és nyugdíjak–járadékok várhatóan az árszínvonalnál számottevően nagyobb mértékben emelkednek, de nem mondható el ugyanez a családi pótlékra. Az új gyermekvédelmi törvény alapján azonban 1997. novembertől a családi pótlékon felül rendszeres, illetve esetenkénti rendkívüli gyermekvédelmi támogatást vehetnek igénybe az anyagi nehézségekkel küzdő olyan családok, amelyekben az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét. Ezért a pótlékra jogosult családok igen jelentős részénél a gyermekeknek nyújtott összes pénzbeni támogatás reálértéke 1989 óta első ízben nem csökken tovább.

A társadalmi és a szülői tehervállalás aránya

A Magyar Gallup Intézet által a gyermeknevelési költségek viseléséről készített felmérés szerint a lakosság rendszerváltozás utáni véleménye számottevően eltért a korábbi-

tól. A rendszerváltozás előtt a megkérdezettek közel felének véleményei szerint a költségeket „elsősorban a szülőknek, de a társadalomnak is” kell viselnie, míg a rendszerváltozás után az ily módon vélekedők aránya egyharmadra csökkent, ugyanakkor a megkérdezetteknek közel fele nyilatkozott úgy, hogy „a szülőknek és a társadalomnak nagyjából egyformán” kell viselnie a költségeket. Emellett minimálisra csökkent azok aránya, akik szerint „kizárólag a szülőknek” kellene fedezni azt.

13. tábla

Vélemények a gyermeknevelés költségeinek viseléséről

Válasz	1982.	1984.	1987.	1993.
	évben (százalék)			
Kizárólag a szülőknek	19	25	18	5
Elsősorban a szülőknek, de egy részt a társadalomnak is	50	47	47	34
A szülőknek és a társadalomnak nagyjából egyformán	24	23	27	48
Elsősorban a társadalomnak, de egy részt a szülőknek is	3	2	2	6
Kizárólag a társadalomnak	1	1	1	1
Egyéb	3	2	5	6

Forrás: Ferge Zsuzsa: A szociálpolitika nem lyukas vödör. Népszabadság. 1994. szeptember 29. 11. old.

A 13. tábla adataiból egyértelműen levonható következtetés: a rendszerváltozás után a megkérdezettek a korábbiánál nagyobb arányú társadalmi támogatást igényeltek, amiben feltehetően széles rétegek életkörülményeinek több évi folyamatos romlása is közrejátszott.

A továbbiakban 1985., 1989. és 1995. évi adatok alapján tekintjük át az arányok tényleges változását. (Erről a három évről vannak korcsoportonkénti fogyasztási adatok.)

A nevelési–képzési költségek lényegében azonosak a gyermekek fogyasztásával, amelynek közel kétharmada vásárlásból, több mint egyharmada pedig természetbeni társadalmi juttatásokból származik. A vásárlásból eredő fogyasztást (továbbiakban vásárolt fogyasztás) a szülők saját jövedelmükből és a gyermekeknek nyújtott pénzbeni társadalmi juttatásokból (családi pótlék, segélyek, ösztöndíj) fedezik.²

A vásárolt fogyasztás folyó árszínvonalon számított összegei 1985 és 1989, de főként a nagyméretű infláció miatt 1989 és 1995 között igen nagy mértékben emelkedtek. Az átlagos fogyasztói árszínvonal alakulását is számításba véve (reálértéken számolva) azonban az 1985 és 1989 közötti kismértékű fogyasztásnövekedés után 1989 és 1995 között a

² A 14–17. táblák adatainak forrása: dr. Baranyai István: A nevelési–képzési ráfordítások és a keresetek iskolai végzettség szerint. *Statistikai Szemle*. 1997. évi 12. sz. 1008–1021. old. A nemzetgazdasági elszámolások során a háztartási szektor fogyasztási adataiból a reprezentatív háztartási költségvetési felmérések eredményei és más egyéb információk felhasználásával számított fogyasztási adatok. (Ezek magasabbak a háztartási költségvetési felmérések adatainál.) Tartalmazzák a saját termelésből eredő (túlnyomórészt élelmiszer-) fogyasztást és a saját tulajdonú lakások amortizációját, de nem tartalmazzák a lakásépítésre, -vásárlásra fordított kiadásokat, beleértve a hitelek törlesztését. A gyermekek számánál az összes 15 éven alulit és az ennél idősebb 15–18 éves tanulókat vettük figyelembe. A házaspár egy gyermekkel típusú családok közül 1990. márciusig csak azok kaptak pótlékot, amelyekben a gyermek 6 éven aluli volt, ezt követően pedig a 6 éven felüliek is részesültek pótlékban. Emiatt a pénzbeni juttatások (nagy részt családi pótlék) nominális összegeinek 1985–1989, illetve 1989–1995 közötti fajlagos növekedése – eltérően a korábbi adatoktól – a pótlékban részesült gyermekek arányának emelkedését is tükrözi. (A 14–16. táblák a vásárlásból eredő fogyasztást tartalmazzák – beleértve a saját termelésű fogyasztást és a lakásamortizációt –, a 17. pedig a „természetbeni társadalmi juttatásból” eredőt is. Ezek tartalmilag a központi és önkormányzati forrásokból finanszírozott támogatásokat tartalmazzák.

gyermek fejenkénti fogyasztásának volumene 8 százalékkal – a felnőtteknél kisebb mértékben – csökkent.³ A 0–18 éves gyermekek vásárolt fogyasztásának 1985-ben 22, 1989-ben 33, 1995-ben pedig az 1985. évvel megegyező hányadát, 22 százalékát, a pénzbeni juttatások fedezték, amelyeknek 1985-ben 97, 1995-ben pedig 84 százaléka származott családi pótlékból. A vásárolt fogyasztásból a családi pótlék által fedezett hányad – ellentétben az összes pénzbeni juttatással – 1985 és 1995 között csökkent.

A vásárolt fogyasztásból a pénzbeni társadalmi juttatással nem fedezett fogyasztás – amit a szülőknek saját jövedelmükből kellett fedezniük – 1985 és 1989 között az árszínvonalnál kisebb mértékben, 1989 és 1995 között pedig annál nagyobb mértékben emelkedett. (Lásd a 14. táblát.) Ez azt jelentette, hogy egy-egy gyermekre a szülőknek saját jövedelmükből reálértéken számolva 1995-ben 7,2 százalékkal többet kellett fordítaniuk, mint 1989-ben, annak ellenére, hogy közben a gyermekek fogyasztásának volumene csökkent. Ezt a reálkereset csökkenése mellett csak saját fogyasztásuk gyermekekénél lényegesen nagyobb mértékű csökkentésével lehetett megoldani.

14. tábla

A gyermekek vásárolt fogyasztásának alakulása

Megnevezés	1985.	1989.	1995.	1989.	1995.
	évben			évi az	
				1985.	1989.
évi százalékában					
Vásárolt fogyasztás folyó árszínvonalon (ezer forint/fő)	37,7	62,0	228,3	164,5	368,2
Ebből pénzbeni juttatással fedezett	8,2	20,5	50,5	250,0	246,3
nem fedezett	29,5	41,5	177,8	140,7	428,4
Pénzbeni juttatás a vásárolt fogyasztás százalékában*	21,8	33,1	22,1	–	–
Fogyasztói árindex (Index: 1985. év = 100,0)	100,0	154,5	616,8	154,5	399,3
Vásárolt fogyasztás 1995. évi árszínvonalon (ezer forint/fő)	232,5	247,6	228,3	106,5	92,2
Ebből pénzbeni juttatással fedezett	50,5	81,8	50,5	161,2	61,7
nem fedezett	182,0	165,8	177,8	91,1	107,2

* Ebből családi pótlék: 21,2, 32,1 és 18,6 százalék.

A vásárlásból eredő fajlagos fogyasztás a gyermekek korával természetesen növekszik. Mivel a családi pótlék összege kortól független, a pótlék a gyermek korával párhuzamosan egyre kisebb hányadát fedezi a fogyasztásnak. (Lásd a 15. táblát.)

³ A 19–59 éves felnőttek fogyasztása a gyermekekénél lényegesen nagyobb mértékben – 14 százalékkal – csökkent. (Az időskorúak vásárlásból eredő fogyasztásának 1989 és 1995 közötti csökkenése 12 százalékos volt.) A 19–59 évesek fogyasztását 100-nak véve, a gyermekek relatív fogyasztása ehhez képest 1989-ben 62,7, 1995-ben pedig 67,5 volt. A fogyasztásvizsgálatok eddigi tapasztalatai szerint számottevő fogyasztáscsökkenés mellett a gyermekek relatív fogyasztása emelkedik, a felnőtteké csökken; a szülők saját fogyasztásuk rovására igyekeznek gyermekeik fogyasztását a lehető legkisebb arányban mérsékelni. A gyermekek szükségleteinek alakulása is ilyen irányban befolyásolja a szülőket. A gyermek fejlődésével egyrészt bővül szükségleteinek köre, másrészt a korról mennyiségileg is emelkedik szükséglete (kinővi ruhát, cipőt, amiket nagyobb méretűekre kell cserélni).

15. tábla

A vásárlásból eredő fogyasztás a gyermekek kora szerint 1995-ben

A gyermek kora (éves)	Fogyasztás (ezer forint/fő)	Családi pótlék a fogyasztás százalékában
0–6	189,9	22,5
7–10	213,9	20,0
11–14	235,1	18,2
15–18	278,6	14,8
Együtt	228,3	18,6

A különböző gyermekszámú háztartásokban élő gyermekek vásárlásból eredő fogyasztásából a családi pótlék által fedezett hányadok természetesen különbözők: a többgyermekeseknél magasabbak, mint az egygyermekeseknél. A pótlékok differenciáltak, a fogyasztás pedig a gyermekek számával – az anyagi és gazdálkodási körülmények miatt – csökkenő. Ami pedig az arányok időbeli változását illeti: 1985-ről 1989-re nagymértékű növekedés, 1989 és 1995 között pedig példátlan méretű csökkenésük következett be. A két- és többgyermekesek vásárolt fogyasztásának még az 1985. évinél is számottevően kisebb hányadát fedezte 1995-ben a családi pótlék. A mindvégig pótlékra jogosult egygyermekeseknél is nagymértékben csökkent ez az arány 1989-ről 1995-re, de ezzel együtt – eltérően a többgyermekesekétől – az 1995. évi arány kissé magasabb volt az 1985. évinél. Ezek pótléka ugyanis 1985-ben még sokkal nagyobb mértékben maradt el a többiétől, mint 1995-ben.

16. tábla

A családi pótlék és a vásárlásból eredő fogyasztás aránya a házaspáros családokban

Családnagyság	1985.	1989.	1995.
	évben		
	Vásárolt fogyasztás folyó áron (ezer forint/fő)		
Egygyermekes	44,2	71,3	274,9
Kétgyermekes	37,0	61,0	230,0
Három- és többgyermekes	27,9	46,2	158,2
	Családi pótlék évi összege (ezer forint/fő)		
Egygyermekes*	4,9**	16,6**	33,0***
Kétgyermekes*	8,5	20,2	19,0
Három- és többgyermekes	10,1	21,8	45,0
	Családi pótlék a fogyasztás százalékában		
Egygyermekes	11,1**	23,3**	12,0***
Kétgyermekes	23,0	33,1	17,0
Három- és többgyermekes	36,1	47,1	28,4

* A pótlékok magasabbak voltak az „egy szülő gyermekkel (gyermekkel)” típusú, továbbá az olyan „házaspáros egy- és kétgyermekes” családokban, amelyekben korábban két vagy több gyermek után kaptak pótlékot, de a korhatár elérése miatt egy gyermek már nem volt jogosult pótlékra.

** Amelyekben a gyermek 6 éven aluli volt.

*** Az összes „házaspár egy gyermekkel” típusúak.

A számítások szerint egy olyan négy-, illetve öttagú család, amelyekben két, illetve három eltartott gyermek van; a szülők aktív keresők és a családonkénti átlagos nettó kereset 1989-ben és 1995-ben is azonos volt az alkalmazásban állók kimutatható országos átlagával; továbbá amelyekben a szülők átlagos keresetén és a családi pótlékon kívül egyéb jövedelem nem volt, és amennyiben a fogyasztói árszínvonal alakulása is jellemző volt e két „művi” családra, akkor családi jövedelmük vásárlóértéke 1989-ről 1995-re 26-27 százalékkal csökkent.

A vásárolt fogyasztáson kívül a társadalmi természetbeni juttatás is része a nevelési-képzési költségeknek. Ezekből a 0–18 évesek 1995-ben létszámarányuknál (24,5%) sokkal nagyobb mértékben, 43,4 százalékkal részesedtek. A 0–18 évesek természetbeni társadalmi juttatásainak kétharmada oktatási, 12 százaléka egészségügyi juttatás, a többi kulturális, művelődési, üdülési, sport-, diákszociális, közlekedési stb. támogatásokból (juttatásokból) tevődik össze.

A vizsgált időszakban a gyermekek összes fejenkénti fogyasztásának növekvő hányada származott természetbeni társadalmi juttatásokból. (Lásd a 17. táblát.) A pénzbeni juttatások aránya 1985-ről 1989-re igen jelentősen emelkedett, 1989-ről 1995-re pedig nagymértékben csökkent. Ezzel ellentétesen alakult a szülők jövedelméből fedezett hányad, amely 1985-ben 53,9, 1989-ben 44,2 százalék, 1995-ben viszont az előbbinél 4,2 százalékponttal magasabb, 48,4 százalék volt.

17. tábla

Év, a gyermek korcsoportja (éves)	A gyermekek fogyasztása források szerint			Összes fogyasztás
	A szülők jövedelméből	Pénzbeni társadalmi juttatásból	Természetbeni juttatásokból	
	fedezett fogyasztás			
	Ezer forint/fő (folyó áron)			
1985	29,5	8,2	17,0	54,7
1989	41,5	20,5	31,8	93,8
1995	177,8	50,5	138,9	367,2
	Százalékos megoszlás			
1985	53,9	15,0*	31,1	100,0
1989	44,2	21,9*	33,9	100,0
1995	48,4	13,8*	37,8	100,0
	Az 1995. évi fogyasztás koronkénti megoszlása (százalék)			
0–6	48,7	17,1	34,2	100,0
7–10	45,4	13,7	40,9	100,0
11–14	48,4	12,9	38,7	100,0
15–18	48,8	11,8	39,4	100,0

* Ebből családi pótlék: 14,6, 21,2, 11,6 százalék.

A 0–6 évesek összes fogyasztásának természetesen nagyobb hányadát fedezte a családi pótlék, illetve a pénzbeni társadalmi juttatás, mint a 7–18 évesek fogyasztásának, akiknél az oktatási juttatás igen magas, míg a kisgyermeknél az egészségügyi juttatás haladja meg lényegesen a többiekét.

Úgy tűnik, a társadalmi tehervállalás mértéke a gyermeknevelés, illetve az összes fogyasztás költségeiből általában megegyezik a 13. táblában közölt lakossági vélemények nagyobb részével, amelyekben természetesen a gyermektelenek véleménye is szerepel. Ehhez azonban meg kell vizsgálni, hogy vajon a lakosság miként értelmezte a gyermeknevelés költségeit. Feltehetően a válaszadók számottevő része csak szűkebben, a társadalmi természetbeni juttatások nélkül értelmezte azt, vagy legalább is nem a jelentőségének megfelelően érzékeli az ilyen juttatásokat, ellentétben a családi pótlékkal, amely közvetlenebbül és jól érzékelhető. Ezért egy újabb közvélemény-kutatás eredményei feltehetően eltérnének az 1993. évitől, mivel azóta a pótlék reálértéke folyamatosan tovább csökkent.

Végül összegezeképp rögzíthetjük: amennyiben azt is mérlegeljük, hogy a keresetek igen erőteljesen differenciálódtak, és kialakult a munkanélküliség is, akkor egyértelműen megállapítható, hogy a rendszerváltozással a jelentősebb népességcsoportok közül a legnagyobb mértékben – a nyugdíjasokét is meghaladóan – azoknak a gyermekes családoknak az anyagi-megélhetési viszonyai romlottak, amelyekben a keresők reálbére az átlagosnál számottevően jobban csökkent, kiegészítő jövedelemhez nem jutottak, illetve amelyeket érintett a munkanélküliség, és nem jutottak jelentős, nem legális (feketemunkából származó) jövedelemhez. A nyugdíjasok nyugdíjának reálértéke az ismertetett adatok szerint igen jelentősen, de egyenként többnyire arányosan csökkent. Az egyes nyugdíjakat – eltérően a keresetektől – arányosan emelték, és az infláció is az esetek túlnyomó többségében az arányoshoz közeli mértékben csökkentette a nyugdíjak vásárlóértékét.

A gyermekes családok helyzetének megítéléséhez még az is hozzátartozik, hogy amelyekben a rendszerváltás előtt a gyermekek kicsik voltak, azok szükségletei 8 év elteltével jelentősen növekedtek, vagyis még azonos fejenkénti reáljövedelem esetén is romlottak megélhetési körülményeik.

TÁRGYSZÓ: Fogyasztás. Jövedelemstatistika.

SUMMARY

Divided into three periods, the study offers a historical overview on the changes of the family allowance system in Hungary. Among them he deals with the changes in the entitlement conditions, the number of the persons receiving it, the specific nominal amounts of the allowances depending on the family type, as well as the real value of the allowances comparing these latter ones with the average earnings and old-age pensions as well as with the Gross Domestic Product.

In the following the author examines the expenses spent on the education of the children in 1985, 1989–1995 and the proportion of the social support and the burdens of the parents. Regarding the social assistance the study specifies the allowances in cash (family allowance, scholarship and subsidies) as well as the specific amounts and proportions of the (free of charge) social grants in kind (concerning education, health care, etc.).